

CIRKUSZI AKROBATIKA

Alaputatási és szakmódszertani periodika

Almássy Balázs: Cirkusz az irodalomban 14. rész

Angela Carter: Esték a cirkuszban

"Mindez olyan volt, mintha harmadik személyben történt volna velem, mintha egész életemben csak nézőként lettem volna jelen, de nem én éltem volna meg mindazt, ami történt." (Angela Carter: Esték a cirkuszban)

Angela Carter 1984-es *Esték a cirkuszban* regényével az elejétől a végéig párhuzamos világok, dimenziók, idősíkok közötti (feletti?) keskeny küszöbön egyensúlyoztatja az olvasót, mire magunk is belátjuk: köztes léthelyzetből szemlélve sokkal pontosabb kontúrját mutatja a világ.

Noha a látszat és a valóság közötti különbséget mindannyian tényként kezeljük, de annak felismerése mégsem több számunkra, mint pusztán lehetőség, amely saját bizonyosságunk bizonygatásával máris szertefoszlik. Miss Fevversnek, a regény szárnyas légtornásznőjének kérdéssé formált mottója öles betűivel nem hiába harsogja a cirkuszi plakátokon: *"Valóság vagy fikció?"*, hisz alapvetően meghatározza létünket afölött érzett nyugtalanságunk, hogy nincs bizonyosság. *"Mi az igazság?"*-kérdézi Pilátus is János evangéliumában Jézustól, aki erre hallgatásával mindennél beszédesebben megválaszolt. Carter cirkuszregényében is épp a valóságba vetett hit feletti kétely és az ezzel szorosán összefüggő szerelem keltette szorongás lesz az a hajtóerő, mely elvezethet a tudatosság kezdetéhez. És akkor végre minden újra elkezdődhet.

Carter hatalmas ívű regényét s a főszereplő, Jack Walser újságíró történetét - aki már 25 évesen is, mielőtt Kearney ezredes cirkuszához csapódott volna, *"pikareszk életpályát"* tudhatott a háta mögött, hogy aztán a regény végére a Ludikus Játékok segítségével alapos önismeretre is szert tehessen -, mint pikareszkregényt a mágikus realizmus egyik mesterműveként is emlegetik. Kiemelik a mű számtalan feminista utalását vagy éppen posztmodern eszköztárát, kultúrtörténeti utalásainak egész hálózatát, rövid elemzésünkben mi most mégis inkább a világok közti átjárhatóságot biztosító regényterre, a Ludikus Játékok helyszínére, magára a cirkuszra összpontosítunk.

A regényt a folytonos változás, a szüntelen átmenet élménye hatja át, melyben a boszorkányos trükkök és a szakadatlan szerepjátékok sem pótolhatják azt a biztonságérzetet, mely saját korlátaink meg- ill. felismeréséből fakadhat. Walser, a szkeptikus amerikai újságíró, *"A világ nagy átverései"* cikksorozat szerkesztője, hogy leleplezze Miss Fevvers, a madárszárnyas légtornásznő csalását, bohócnak szegődve maga is elutazik a társulattal, miközben saját bőrén is megtapasztalhatja, hogy a cirkusz a világ totalitásának örök metaforája, ahogy azt egy helyütt Lizzie, Fevvers pótanyja meg is fogalmazta: *"(...) az emberiség mikrokozmoszát alkottuk, (...) emblematikus seregletünk minden tagja az élet nagy szillogizmusának egy-egy propozícióját testesítette meg."*²

A cirkuszban pont az a mámorító, hogy az emberi test teljesítőképességének határait, fizikai szabadságunk korlátait nézőként a legnagyobb biztonságban és kényelemben tapasztalhatjuk meg, hisz a kunsztokat nem mi, hanem az artisták végzik el helyettünk. A természet erői felett aratott diadalukat ugyanakkor hajlamosak vagyunk a saját sikerünként is megünnepelni, alkalmankénti balszerencsájüket pedig kollektív kudarcként megélni, noha a nézőtérén ülve folyamatosan kívülállóként tekinthetünk mindarra, ami a manézsban történik.

Hasonlóképpen viselkedünk a bohócszámok esetében is, hisz elszenvedett megaláztatásaik saját alávetettségünkkel szembesítenek, miként komikus felülkerekedésük is felszabadítólag hathatnak ránk. A cirkuszban ülve egy rövid időre felfüggesztjük a fizikáról, a társadalmi igazságtalanságról, az állatok alacsonyabb rendűségéről alkotott szilárd meggyőződésünket, hajlandóak vagyunk akár a látszat és a valóság közt tátongó mélységes mély szakadékot is könnyed logikai szökelléssel átugrani, hogy aztán ez a nyitottabb tapasztalatszerzés, mely akár egy elmélyültebb önismerethez is elvezethet, egy csapásra semmivé váljon a

cirkuszsátorból kilépve.

Carter regénye azonban túllép ezen az általános tapasztalaton abban a pillanatban, amikor a szkeptikus Walser, a tapasztalat vélt igazságának védelmében maga is részévé válik „*Májusi Bohócként*” a cirkusz látványvilágának. Pont olyan ez, mintha Őz függőnye mögé pillantanánk... Őznak öltözve.

A cirkusz küszöbe tehát egyben a valóság és a látszat határvonala. A kérdés már csak az, hogy melyik található a küszöbön innen, s melyik a küszöbön túl. Hogy ezt magának is megválaszolja, a regény első részének végén Walser tehát belép a cirkuszba.

És Jack Walser cinikus, racionális, maliciózus és szkeptikus világnézete a szentpétervári fellépések alatt egyszeriben léket kap. A cirkuszon túli világ kimódolt és betanult gesztusaival itt semmire sem megy. A társulat új tagjaként a legalpárabb bohóctréfák elszenvedője lesz, megverik olyan bűnért, amit nem követett el, nevetség tárgyává válik olyan magatartás miatt, mely a civil életben dicséretévé válna. Az iskolázott és művelt majmok, táncoló tigrisek, bűvös-delejes hangon éneklő kislány, lágyszívű erőművész, jövőbelátó kismalac, az infernalis hajlamú és gigászi tehetségű Buffó bohóc és egy szárnyas artistanó társaságában Walser korábbi személyisége pedig lassanként mállani kezd.

A többi bohóc által rajongva és félve tisztelt fehér bohóc, a Nagy Buffó Walser átalakulásában központi szerepet játszik, alakja számos bibliai allúziót hordoz magában. Kedvelt számai, mint a bohóctemetés és feltámadás, a karácsonyi bohócvacsora, vagy a szakmai intelmei közé szőtt azon kitételei, mint például: „*A bohóc az embernek fia*”³ mind-mind egyfajta groteszk jézusi jelleget kölcsönöznek alakjának. Ötöle hall Walser a bohócok kiváltságos helyzetéről („*Mi magunk találhatjuk ki saját arcunkat! Mi magunk hozhatjuk létre önmagunkat!*”⁴) és a bohócok szabadságának titkáról is („... *az arcom árnyékában létezem. Hasonultam az arcomhoz, átalakultam az arccá, amely nem az enyém, és mégis szabad akaratomból választottam.*”⁵) S miközben a nyomorúságos bohócszálló vacsoraasztalánál helyet foglalók arcáról apránként leperreg az előadásra felkent tojásfesték, lassan előtűnik az egykori lovas akrobata, légtornász vagy éppen zsonglőr arcvonása, aki magára öltve Pierrot maszkját „*inkább maga provokálja ki a kacsagást, amely pedig felharsanna minden provokálás nélkül is.*”⁶

Buffó szellemi megbomlása pontosan egybeesik Walser tudatosodásával. Az aznap esti karácsonyi vacsora bohócszáma egyben az ő *utolsó vacsorája* a cirkuszban.

Angela Carter regényének legfőbb poétikai eszköze az ellentétek halmozása, és az abból fakadó színlelt diszharmónia, hogy a látszat korántsem mond ellent mindig a valóságnak, sőt, olykor maga a látszat az, amely a valóságot formálja. Mintha mégiscsak Oscar Wilde Vivian-jének lenne igaza, aki szerint az élet utánozza a művészetet. A cirkusz törvényszerűen ennek a felfogásnak kell, hogy megfeleljen, s ezért is érdekes Walser fokozatos elbizonytalanodása is Miss Fevvers szárnyainak valódiságát illetően: „*(...) megbűvölte a paradoxon: ha Fevvers valóban *lusus naturae*, csodalény, akkor – nincs benne semmi csodálatos. Akkor nem lenne többé rendkívüli nő, a Világ Legnagyobb Aerialiste-ja, hanem csak torzszülött. Még mindig csodalény, de csodálatos szörnyeteg vagy szörnyszülött (...)*”⁷

A regény első részének kontextusául leginkább a századvég pozitívista világképe szolgál, a második résznek a századforduló freudista elbizonytalanodása, míg a regény Szibériában játszódó harmadik részének egyfajta prehisztórikus hiedelemvilág adja a keretét. Itt már nincs is valóság, mert a valóság a látszat, és az álmvilág a bizonyosság. A rövid időre öntudatát veszített Walser újdonsült szellemi vezetőjének, a kis falu sámánjának istenekkel és szellemekkel benépesített hiedelemvilága ugyan mindenre magyarázatul szolgálhatott, „*kozmológiája mégis véges volt, mert emberek alkották, és mert hiányzott belőle a valódi történelem valószínűtlensége.*”⁸

Az amerikai szkepticizmusból elindult Jack Walser tényfeltáró újságíró, később cirkuszi bohóc, majd szibériai sámántanonc térbeli utazása a távol-keleti Tajga abszolút hitvilágáig vezetett, s bár Miss Fevvers szárnyainak

valódiságát illető kérdésére megkapta a választ, legnagyobb eredménye mégis a társadalmi előítéletek béklyóiból való megszabadulása volt. „Szabad szerettem volna lenni mindig, s örök kísérték végig az úton” - írja Radnóti a Negyedik eclogában.

Jack Walsernernek a szabadgondolkodáshoz vezető utazásában és szerelme beteljesülésében köztes, de kitüntetett jelentőségű állomás volt az Ezredes cirkusza, s bár az abszolút és megcáfolhatatlan valóság megmarad örök illúziónak, ezzel csak tovább nő a *bizalom* világban betöltött szerepe... még ha olykor félre is vezetnek bennünket.

1 Angela Carter: *Esték a cirkuszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2011. Fordította: Béneyi Tamás.

2 Id. mű, 433. o.

3 Id. mű, 185. o.

4 Id. mű, 187. o.

5 Id. mű, 187. o.

6 Id. mű, 183. o.

7 Id. mű, 250. o.

8 Id. mű, 393. o.

megjelenik minden negyedévben